

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פרשת השבוע וילך תשע"ט

ו'יבוא מלך הפבור" מי הוא המלך? חלק ב'

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

דווקא בימים אלה של חודש תשרי, אחת השאלות החשובות אותן צריך לברר היא השאלה: מי הוא המלך? דוגמא לכך מימי דוד הובאה בדברינו **לפרשת ניצבים** תשע"ח. זו הסיבה שמי שלא הכריז "המלך הקדוש", צריך לחזור על תפילתו.

הכתוב מוסר לנו כי שלמה החליט לחגוג את חנוכת המקדש דווקא בירח האיתנים הוא חודש תשרי. וז"ל הכתוב:

"אז יקהל שלמה את זקני ישראל את כל ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל אל המלך שלמה ירושלם להעלות את ארון ברית יקוק מעיר דוד היא ציון: ויקהל אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האתנים בחדג הוא החדש השביעי" (מלכים א ח א-ב).

היה זה המאורע החשוב ביותר בימי מלכות שלמה, והוא התרחש על "קו פרשת המים" של ימיו כמלך, בשנת העשרים למלכותו. חשיבותו של האירוע נבעה מכך שהוא היה נקודת המבחן לכל פועלו העצום של שלמה המלך. אחרי שבע שנים שבהם הוא בנה את ההיכל והאולם, שהם לב לבו של בית המקדש, ואחרי עוד שלש עשרה שנה של בנין קרית הממשלה סביב המקדש, ירושלים הייתה בנויה לתפארה כמו שמתואר בספר תהילים:

"שיר מזמור לבני קרח: גדול יקוק ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו (בית המקדש): יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ינקתי צפון קרית מלך רב: אלהים בארמנותיה נודע למשגב (קרית הממשלה שסביבו)" (תהילים מ"ח א-ד).

כל המלכים שביקרו בירושלים עמדו נפעמים ונדהמים ממפעל הבניה האדיר והמרשים:

"כי הנה המלכים נועדו עברו יחדו: הנה ראו פן תמהו נבדלו נחפזו: רעדה אחרתם שם חיל פילודה" (שם, ה-ז).

עתה הגיע זמן המבחן הגדול - הכנסת הארון לקודש הקדשים, מה שהופך את המקדש למקדש. המקדש ללא הארון הוא במה גדולה בלבד כמבואר בדברי הירושלמי: "רבי יסא בשם רבי יוחנן זה סימן כל זמן שהארון מבפנים (בתוך המקדש) הבמות אסורות, יצא (הארון מבית המקדש) הבמות מותרות" (מגילה פ"א הי"ב).

אם, ח"ו, שלמה לא יצליח במשימה, לא תהיה משמעות רוחנית להכרזתו של דוד כי בנין המקדש דווקא בירושלים, מכריז על מקום זה כמרכז היחידי לעבודת השם, מה שפוסל את כל שאר המקומות האחרים - הבמות. פעולה זו מסובכת ביותר מכמה סיבות:

העלאת הארון מעיר דוד הזכירה לכולם את האסון הנורא שאירע ב"פרץ עוזה" (עיינו שמו"ב ו' ו-ט), החשש מפני אסון נוסף ריחף באויר.

כדי להצליח במשימה שלמה היה זקוק לשני ניסים: א. "הארון היה נושא את נושאו" (עיינו סוטה לה ע"א). משקלו האדיר של הארון לא אפשר את נשיאתו בדרך הטבע. ב. הארון היה גדול יותר מקודש הקדשים, הכנסתו התאפשרה רק בגלל נס כמבואר במסכת מגילה (ו ע"ב) "אמר רבי לוי: דבר זה מסורת בידנו מאבותינו: מקום ארון אינו מן המדה. תניא נמי הכי: ארון שעשה משה יש לו עשר אמות לכל רוח, וכתוב ולפני הדביר עשרים אמה ארך, וכתוב כנף הכרוב האחד עשר אמות וכנף הכרוב האחד עשר אמות, ארון גופיה היכא הוה קאי? אלא לאו שמע מינה: בנס היה עומד".

לכל זה הצטרפה בעיה נוספת, עם ההגעה לפתחו של קדש הקדשים, התברר כי הדלתות סגורות ואי אפשר לפתחן.

נחבר את דברי הגמרא עם דברי המדרש. כך מתארת הגמרא את שאירע: "כשבנה שלמה את בית המקדש ביקש להכניס ארון לבית קדשי הקדשים, דבקו שערים זה בזה. אמר שלמה עשרים וארבעה רננות ולא נענה. פתח ואמר: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד, רהטו בתריה למיבלעיה (רצו אחריו השערים ובקשו להרגו), אמרו: מי הוא זה מלך הכבוד? אמר להו: ה' עזוז וגבור. חזר ואמר: שאו שערים ראשיכם ונשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד. מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה (שבת דף ל ע"א), הוסיף המדרש: "כיון שאמר להם כן מיד שככו, אלולי כן בקשו לרוץ את ראשו להמיתו" (שמות רב (וילנא) פרשת וארא פרשה ח).

ללא הכרזה חד משמעית כי גם שלמה, שמלך על כל העולם, מבין שמלך הכבוד הוא רק הקב"ה, אי אפשר היה להשלים את מפעלם האדיר של דוד ושלמה.

הבה נתפלל כי נזכה גם אנו להמליך עלינו את מלך מלכי המלכים ולהכריז: "ד' מלך ד' מלך ד' ימלך לעולם ועד".

לע"נ ר' אליהו כרמל ז"ל נלבי"ע ח' באייר תשע"ו	לע"נ הרב ישראל רוזן זצ"ל נלבי"ע י"ג בחשוון תשע"ח	לע"נ ר' מאיר ז"ל בן יחזקאל שרגא ברכפלד	לע"נ מרת שרה ונגרובסקי ע"ה בת ר' משה זאב נלבי"ע י' בתמוז תשע"ד	לע"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלבי"ע ט' בכסלו תשס"ט
לע"נ הרב שלמה מרזל זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע י' באייר תשע"א	לע"נ הרב ראובן אברמן זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע ט' בתשרי תשע"ו	לע"נ דוד צבי טרשנסקי ז"ל בנם של יצחק ונעמי הי"ו נלבי"ע כ"ח באייר	לע"נ אסתר שמש ע"ה נלבי"ע כ' באב תשע"ז	לע"נ מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע י"ז בסיוון תשע"ד

לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

הלכה פסוקה

תקצירים מתוך פסקי דין - רשת בתי הדין 'ארץ חמדה גזית'

עורך: הרב הדיין עקיבא כהנא
חוקר במכון משפט והלכה בישראל.

מחלוקת על כמות סחורה שנמכרה

'ארץ חמדה גזית' פתח תקווה / תשרי תשע"ו

דיינים: הרב אהרן כ"ץ, הרב עדו רכניץ, הרב דורון אלון

תקציר המקרה: התובע היה מוכר כיפות ליד חנותו של הנתבע, ובתמור היה מביא לו כמה כיפות לפי בחירת הנתבע, הנתבע הציע לתובע להציב אצלו את הסחורה בחנות, תמורת אחוזים הצדדים חלוקים כמה אחוזים הובטח לתובע - 65 או 70, הנתבע החזיר לתובע את הכיפות, אולם התגלעה מחלוקת לגבי 17 כיפות שהוחזרו אם הן שייכות לתובע. התובע תובע את האחוז מהמכירות, נזקים על ימי עבודה וטירחה על כך שהיה צריך לסווע על מנת לקבל את הכיפות, כמו כן הסתבר לו שההסכם בטעות יסודו משום שאין לנתבע רשות להורות לו לעבור מהמקום שבו מכר כיפות. הנתבע מודה בחוב של 65% מהסחורה שנמכרה, כמו כן תובע קיזוז 5 כיפות.

פסק דין: הנתבע ישלם לתובע 66.5 אחוזים מהמכירות וסך הכל 10,667 ₪.

נימוקים:

א. מחלוקת בין מעסיק ועובד לפי אחוזים על גובה שכר עבודה

בגמרא (ב"מ קי, א) נחלקו רב נחמן ורב יהודה לגבי אריס שבינו לבין בעל הבית יש מחלוקת מהו האחוז שהובטח לו מהתבואה, להלכה פסק שו"ע (של, ה) כדעת רב נחמן שיש ללכת לפי מנהג המדינה לטובת העובד, ומשמע שאם אין מנהג מדינה, יש לפסוק לטובת המעביד בגלל שהוא המוחזק, כאן המוחזק הוא התובע שהוא בעל הכיפות. כיון שיש תעודות משלוח לכיפות הרי שאין לדון את הנתבע בעל החנות כאדם שתפס את הכיפות, משום שיש עדים על הפקדתם (שו"ע חו"מ קלג, ב-ג) במקרה שלנו הויכוח הוא על התמורה ולא על הכיפות, ולכן הנתבע מוחזק, אולם מאידך הנתבע חייב שבועת היסת, ולכן הוא צריך לפדותה בכסף.

ב. אחריות על כך שכיפות נמכרו במחיר ישן

סוכם בין הצדדים על העלאת מחירי הכיפות, למרות זאת חלק מהכיפות נמכרו במחיר הישן, בית הדין קובע כי האחריות על כך מוטלת על הנתבע, ולכן עליו לשלם כאילו מכר במחיר היקר.

ג. תביעת עגמת הנפש

התביעה לביטול זמן על כך שהתובע היה צריך להגיע לספירת הכיפות נדחית משום שזו דרישה לגיטימית לבקש ממנו לעשות כך, הצדדים התנהלו בצורה סבירה ולכן האגרה תתחלק באופן שווה.

למעבר לפסק הדין המלא

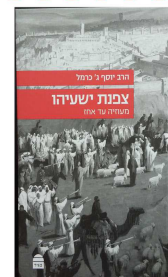
<p>לע"נ מרים ריגלר ע"ה רעייתו של ד"ר מיכאל ריגלר הי"ו נלבי"ע אייר תשע"ח</p>	<p>לע"נ רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לע"נ חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלבי"ע ז' בתשרי תשע"ה</p>	<p>לע"נ סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלבי"ע כ"ד בחשוון תשע"ח</p>
--	--	---	--

לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

חדש - "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

חֶמְדַּת הָאֲנָצִיקְלוֹפֵדִיָּה הַתְּלֻמוּדִית

הַפְרָשָׁה בְּאֲנָצִיקְלוֹפֵדִיָּה הַתְּלֻמוּדִית

כְּתִיבַת סֵפֶר תּוֹרָה

מבוסס על ערכי האנציקלופדיה התלמודית: חסרות ויתרות, כרך טז, פרקים א, ב. וחומשים, כרך יג פרק ג. וערך: כתיבת ספר תורה, כרך לג.

"וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנְּשָׂאִים אֶת אַרְוֹן בְּרִית יְקֹקֵק וְאֵל כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל" (לא, ט)
"וַיִּעֲתָה כְּתָבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁדָּה הַזֹּאת וְלַמָּדָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְיָהּ בְּפִיָּהֶם" (שם, יט)

האם יש עדיין מצוה על כל אדם מישראל לכתוב ספר תורה בזמננו?

חסרות ויתרות. צורת כתיבתן של מלים במקרא, מלאות או חסרות, הלכה למשה מסיני היא (שו"ת רדב"ז סי' אלף כ ע"פ נדרים לו ב). וכן כתב הרמב"ם (בפירושו לתלמוד מגילה לא ב), שהתורה כולה מבראשית עד לעיני כל ישראל, כתבה משה רבינו מפי הקב"ה, ותיבה שאמר לכתבה מלאה כתבה מלאה, ותיבה שאמר לכתבה חסרה כתבה חסרה. וזה שהביא לגדולי בעלי המקרא למנות מלא וחסר בכל המקרא ולחבר ספרים במסורת (הקדמת הרמב"ן לתורה, ועי' מסורת התורה והנביאים לר"פ פינפער אות יב, שבעלי המסורת מנו כחמשת אלפים חסרות בתורה). וכן דרשו (מגילה ג א ונדרים לו ב): וַיִּקְרְאוּ בְּסֵפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹקִים וְגו' וַיִּבְּיֵנוּ בְּמִקְרָא (נחמיה ח ח), אלו המסורות, ופירשו התוספות והרא"ש (שם) שהן החסרות והיתרות. ויש מפרשים כן אותה ששנינו (אבות פ"ג מ"ג): מסורת סיג לתורה, היינו מלא וחסר והטעמים שמסרו אותם חכמים לתלמידיהם, שהם סיג לתורה שבכתב, שלא ימצאו הספרים חלוקים כי אם במקומות מועטים (רבנו יונה שם).

באותה שאמרו (קדושין ל א): ו של "גחון" (ויקרא יא מב) חציין של אותיות של ספר תורה, נסתפק רב יוסף אם אות ו עצמה שייכת לצד זה או לצד זה, ואמרו שאין להביא ספר תורה ולמנות - כשם שמצינו במקום אחר שנסתפקו בדבר התלוי במניין האותיות, שלא זזו משם עד שהביאו ספר תורה ומנאום (עי' שבת מט ב ורש"י ד"ה לא זזו) - לפי שהם היו בקיאים בחסרות ויתרות, אבל אנו אין אנו בקיאים (קדושין שם). וכתבו ראשונים שאף על פי שאין אנו בקיאים בחסרות ויתרות, בכתיבת המלאות והחסרות בספר תורה סומכים על הספרים המוגהים והמדוקדקים והמסורות המדוקדקות (הקדמת הרמ"ה למסורת סיג לתורה, וכעין זה במאירי קדושין ל ב), והרמב"ם (ספר תורה פ"ח ה"ד) סמך על הספר הידוע במצרים שהגיהו בן אשר (ויש אומרים שהוא "כתר ארם צובה" שכיום נמצאו שרידים ממנו). ובמחלוקת הלכיים אחר הרוב (הקדמת הרמ"ה שם; שו"ת הרשב"א המיוחסות להרמב"ן סי' רלב; קרית ספר מאמר ב ח"ג בשם גדולי הדור; שו"ת רדב"ז ח"ד סי' אלף קעב), שכן אמרו (מסכת סופרים פ"ה ה"ח): שלשה ספרים נמצאו בעזרה, באחד מצאו כתוב: "מעוון" (עי' דברים לג כז), ובשנים מצאו כתוב "מעונה", וקיימו השנים ובטלו האחד (שו"ת הרשב"א שם; קרית ספר שם).

מצות כתיבת ספר תורה. ספר תורה שחסר או יתר אות אחת, פסול (רמב"ם תפילין פ"א ה"ב וספר תורה פ"ה ה"א; טור יורה דעה רעט), וכן אם כתב המלא חסר או החסר מלא, פסול (רמב"ם שם פ"ה ה"א; טוש"ע יו"ד רעה ו), ואין בו קדושת ספר תורה כלל, אלא כחומש מן החומשים שמלמדים בו התינוקות (רמב"ם שם ופ"ה ה"א).

אף לענין מצות כתיבת ספר תורה, שלמדו חכמים (סנהדרין כא ב) מהפסוק כאן: וַיִּעֲתָה כְּתָבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁדָּה הַזֹּאת, כתב הר"ן (מגילה יח ב) שספר תורה שחסר או יתר אות אחת אינו מקיים בו המצוה עד שיתקנו, וכן אמרו (מנחות ל א) שכל המגיה ספר תורה אפילו אות אחת, כאילו כתבו כולו, כיון שעל ידי זה נעשה ספר תורה (מאירי מגילה יח ב; מנחת חינוך מצוה תריג). ומטעם זה כתבו בשו"ת שאגת אריה (סי' לו) ובשו"ת תשובה מאהבה (ח"ג סי' שפט) ובשו"ת חתם סופר (חאו"ח סוף סי' נב) שכיון שאמרו שבזמן הזה אין אנו בקיאים בחסרות ויתרות, אי אפשר לנו לקיים מצות כתיבת ספר תורה, ואין לחייב משום מצוה זו אלא משום מצות תלמוד תורה, שלא תשתכח תורה מישראל, ולפיכך כתב החתם סופר (שם) שאין מברכים על מצוה זו. אבל רוב האחרונים חולקים וסוברים שהספרים שבידינו בחזקת כשרים גמורים הם, ומקיימים בהם מצות כתיבת ספר תורה (שו"ת גינת ורדים או"ח כלל ב סי' ו שכן משמעות הרמב"ם וכל הפוסקים שלא חילקו בין הזמנים; שו"ת דברי נחמיה יו"ד סי' כב; מנחת חינוך שם), לפי שמן הסתם הסופרים שלפנינו דקדקו בענין החסרות והיתרות, והלכו אחר רוב הספרים שראוי לסמוך עליהם, והספר שדקדקו בו באופן זה חשוב כאילו כך מקובל בידינו מסיני (גינת ורדים שם בדעת הרמב"ם ועי' בדברי נחמיה ומנחת חינוך שם עוד טעמים).

וכתב הרא"ש (הלכות קטנות ריש הלכות ספר תורה, והובא בטוש"ע יו"ד ער ב) שבזמן הזה שעיקר הלימוד הוא לא בספר תורה הכתובה כהלכתה, יש מצות עשה מן התורה לכתוב חומשי תורה שלומדים בהם, וכן שלא ימכרום כמו ספר תורה, וכן שאר ספרים שלומדים בהם, כגון משנה וגמרא.

יום הכפורים¹

יום העשירי לחדש תשרי, שהוא יום שבתון ותענית, ותשובה וכפרה².

הפרקים:

א. גדרו וקביעותו;	ו. איסור סיכה;	יא. התפילות, ומנהגי היום;
ב. איסורו במלאכה;	ז. איסור נעילת הסנדל;	יב. יום טוב שני;
ג. מצות העינוי;	ח. איסור תשמיש המטה;	יג. מוצאי יום הכפורים.
ד. איסור אכילה ושתייה;	ט. התשובה וכפרת היום;	
ה. איסור רחיצה;	י. בתורת מועד ומקרא קדש;	

א. גדרו וקביעותו

יום העשירי לחודש תשרי נקבע לישראל ליום כפרה, שנאמר: בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֲדָשׁ וּגְו' בְּיוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכָּל חַטָּאתֵיכֶם (ויקרא טז כט - ל), והוא נקרא בתורה "יום הכפורים", שנאמר: אַךְ בְּעֶשְׂרֵי לַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכְּפָרִים הוּא (שם כג כז), ונאמר: כִּי יוֹם כְּפָרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם (שם כג כח).

שמותיו

יום הכפורים נקרא בתורה אף בשם "שֵׁבֶת שְׁבֵתוֹן" (ויקרא כג לב, ושם טז לא); מועד (ויקרא כג ד, ראה ערכי י ב); "יום ה'" (ויאל ב יא. ראה פסיקתא דרב כהנא, פיסקא כה (שובה)). בלשון חכמים יש שיום הכפורים נקרא "יומא רבה" (היום הגדול. ראש השנה כא א), וכן נקרא בשם "עֶשְׂרֵי" (רמב"ם שביתת עשור א ב), ו"יום צום" (משנה מנחות ק ב; רמב"ם תפילה ב ח). ובשנת היובל נקרא יום הכפורים בשם ראש השנה (יחזקאל כז א).

מהותו

* יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל (רמב"ם תשובה ב ז. ראה ערך תשובה, וראה להלן התשובה וכפרת היום). ואמרו שאין לו לשטן רשות להשטין ביום הכפורים (יומא כ א, ור"ח שם, וראה נדרים לב ב).
בטעם שנקבע יום העשירי לחודש תשרי להיות יום הכפורים, אמרו במדרש שביום זה ניתנו לוחות אחרונות (ראה תענית ל ב, ובבא בתרא קכא א), והיו ישראל שרויים בתפילה ובתענית, ובו ביום נאמר לו למשה: סלחתי כדברך, ונתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל בשמחה (רש"י שמות לג יא, ודברים ט יח, וראה שמות לא יח), וקבעו הקדוש ברוך הוא להיות יום סליחה ומחילה לדורות (תנחומא (ורשא) כי תשא לא. וראה תוספות בבא קמא פב א ד"ה כדי).
* יום הכפורים הוא יום חיתום הדין, שאדם נידון בראש השנה, וגזר דין שלו נחתם ביום הכפורים (ראה להלן. ראש השנה טז א). ואמר ר' כרוספדאי אמר ר' יוחנן שבני אדם הבינוניים, שאינם צדיקים גמורים ולא רשעים גמורים, ולפיכך אינם נכתבים ונחתמים לאלתר בראש השנה, הרי הם תלויים ועומדים מראש השנה ועד יום הכפורים, זכו נכתבים לחיים, לא זכו נכתבים למיתה (ראש השנה טז ב; רמב"ם תשובה ג ג).
* יום הכפורים אסור בעשיית מלאכה (ראה להלן: איסורו במלאכה).
* חייבים להתענות ביום הכפורים, ואסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה (ראה להלן).
* יום הכפורים נתייחד משאר ימים אף בעבודת בית המקדש, שמלבד תמידים ושאר עבודות הנוהגות בכל יום (ראה ערך עבודה (במקדש)), ומלבד מוספי היום (ראה ערך מוסף), יש ביום הכפורים עבודות המיוחדות ליום זה, והן: מעשה פר החטאת - ואיל העולה - של כהן גדול; שני שעירים של ציבור, שאחד מהם הוא חטאת והשני שעיר-המשתלח (ראה ערכו); הקטרת הקטורת (ראה ערכו) בבית קדש-הקדשים (ראה ערכו. רמב"ם עבודת יום הכפורים ב א). על פרטי עבודת בית המקדש ביום הכפורים, סדרה ושאר דיניה, ראה ערך עבודת יום הכפורים.

על המצוה לאכול בערב יום הכפורים, ועל שאר דיניו ומנהגיו של אותו היום, ועל ההכנות ליום הכפורים שבאותו היום, ראה ערך ערב יום הכפורים.

ב. איסורו במלאכה

* עשיית מלאכה ביום הכפורים אסורה היא מן התורה בלא תעשה, שנאמר: וְכָל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ (ויקרא טז כט; שם כג כח, לא; במדבר כט ז. ראה ספר המצות לרמב"ם לא תעשה שכט, וספר החינוך שטו).
עבר ועשה מלאכה ביום הכפורים במזיד חייב כרת (משנה מגילה ז ב; משנה כריתות ב א; רמב"ם שביתת עשור א א), ואם עשה מלאכה ביום הכפורים בשוגג, הרי זה חייב חטאת (ראה ערך חייב קרבנות. משנה כריתות שם; רמב"ם שביתת עשור א א).
* הוצאה מרשות לרשות, לדעת רפרם אין חייבים עליה ביום הכפורים (יומא סו ב). ואמרו שדברי רפרם בדותא הם (כריתות יד א). להלכה פסקו ראשונים שיש איסור הוצאה ביום הכפורים (ר"ח יומא סו ב; רמב"ם עירובין ח ד; טוש"ע או"ח תטז ד). ויש מהראשונים שנראה מדבריו שלהלכה אין איסור הוצאה ביום הכפורים (בי"ח או"ח תריא, והגרי"א או"ח תטז ד, בדעת רש"י שבת קב א ד"ה אף).
* איסור תחומים (ראה ערכו) נוהג ביום הכפורים (ראה ברייתא עירובין ל ב, ורי"ף ורא"ש ביצה יב א; רמב"ם עירובין ח ד; טוש"ע או"ח תטז ד).
* מותר לפצוע אגוזים ביום הכפורים מן המנחה ולמעלה (שבת קטו א; רמב"ם שביתת עשור א ג; טוש"ע או"ח תריא ב) לצורך אכילת הלילה (טור שם), אף על פי שבשבת אסור לעשות כן לצורך מוצאי שבת, משום הכנה מקודש לחול (ראה ערך הכנה), ובלבד שאין במעשיו משום מלאכה (ראה מאירי שבת שם, ודרכי משה או"ח שם).
* כל שאסור לטלטלו בשבת אסור לטלטלו ביום הכפורים (רמב"ם שביתת עשור א ב).

ג. מצות העינוי

יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המיטה (משנה יומא עג ב; רמב"ם שביתת עשור א ד-ה; טוש"ע או"ח תריא א), שנאמר: תַּעֲנוּ אֶת נַפְשֵׁיכֶם (ויקרא טז כט).
הרחת בשמים ביום הכפורים, יש מן האחרונים שכתבו שהיא מותרת, שאינה בכלל חמשת העינויים האסורים (מגן אברהם מו סק"ח, ושם תריב סק"ד; חיי אדם קמד לב; משנה ברורה שם ס"ק יח); ויש חולקים ואוסרים (שלי"ה תענית קסג ע"ב, והובא במגן אברהם או"ח מו סק"ח; כף החיים או"ח תריב לג בשם אחרונים).
וכל הצם ביום הכפורים קיים מצות עשה (ספר המצוות לרמב"ם עשה קסד; סמ"ג עשין לב; ספר החינוך שיג), וכל האוכל או שותה בו, הרי זה ביטל מצות עשה, ועבר על לא תעשה (רמב"ם שביתת עשור א ד), שנאמר: כִּי כָל הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא תַעֲנֶה בַעֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה וְנִכְרְתָה מֵעַמִּי (ויקרא כג כט).
אכל ושתה במזיד, אם התרו בו למלקות הרי זה לוקה (משנה מכות יג א; רמב"ם סנהדרין יט א אות יא), ואם אכל או שתה בשוגג, הרי זה חייב חטאת (ראה משנה יומא פא א; משנה כריתות ב א; רמב"ם שביתת עשור א ד).
אין ענוש כרת אלא האוכל ושותה בלבד (יומא עד א; רמב"ם שביתת עשור א ה; טוש"ע או"ח תריא א), ואם רחץ, או סך, או נעל, או בעל - מכים אותו מכת מרדות (רמב"ם שביתת עשור א ה).
ונחלקו ראשונים: יש סוברים שכל שאר העינויים, חוץ מאכילה ושתיה, אין חיובם אלא מדרבנן (תוספות יומא עז א ד"ה דתנן; שו"ת הרשב"א ד רפד, והובא בבית יוסף יו"ד קכג; טור או"ח תריא); ויש חולקים וסוברים שחיובם מן התורה (שאלתות קסז; רש"י יומא פא ב ד"ה תשבתו; לבוש ומגן אברהם פרי חדש או"ח תריא). כתבו אחרונים שלמעשה יש להחמיר כדעת הסוברים שכל העינויים מן התורה, ולפיכך יש להחמיר בספק (משנה ברורה שם סק"ג).

ליל יום הכפורים כיומו לעינוי (ראה יומא פא א; רמב"ם שביתת עשור א ו; טושי"ע או"ח תריא א).

ד. איסור אכילה ושתייה

יום הכפורים אסור באכילה ובשתייה (ראה לעיל: מצות העינוי). שיעור אכילה ביום הכפורים, לענין חיוב כרת ומלקות וחטאת, הוא ככותבת (ראה ערכו) - פרי התמר היבש (הערוך ערך כותבת) - הגסה (יומא עג ב; רמב"ם שביתת עשור ב א; טושי"ע או"ח תריב א, ה, וראה ערך כותבת), אבל אם אכל פחות משיעור זה אינו חייב עליו (רמב"ם שם ג; טושי"ע שם ה).

שיעור שתייה ביום הכפורים, לחייב כרת ומלקות וחטאת, נחלקו בו תנאים: בית שמאי אומרים ששיעורה רביעית (ראה ערכו), ובית הלל אומרים ששיעורה מלא-לוגמי (ראה ערכו), ר' יהודה בן בתירא אומר כדי גמיעה (יומא פ א). הלכה כבית הלל (בה"ג יום הכפורים; רמב"ם שביתת עשור ב א; טושי"ע או"ח תריב ט).

טעימה (ראה ערכו) בלי לבלוע כלל, יש מן הראשונים שכתבו שהיא מותרת ביום הכפורים (תשובות הגאונים שערי תשובה שכד; רשב"ץ ברכות יד א), והרבה ראשונים כתבו שהטעימה אסורה ביום הכפורים (רא"ש תענית א טו; טושי"ע או"ח תקסז א), ואפילו דברים שאינם ראויים לאכילה, כגון ללעוס עצי בשמים ועץ מתוק, אסור (רמ"א בשו"ע או"ח תקסז ג, ושם תריב ו), שכשלועס מרגיש טעם (משנה ברורה תריב ס"ק יח).

אכילה שאין בה הנאת גרון אלא הנאת מעים בלבד, שאינה חשובה אכילה (ראה ערך אכילה), אף ביום הכפורים אין חייבים עליה (אגלי טל מלאכת טוחן סב; שו"ת מחזה אברהם קכט; אחיעזר ג סא), ולפיכך הכורך מאכל בסיב ובלעו פטור - אבל אסור מדרבנן - שלא נהנה גרונו (שו"ת כתב סופר או"ח קיז; מנחת חנוך שיג ב), והוא הדין לניזון על ידי צינור המחובר לצוארו למטה מבית הבליעה (עמק שאלה או"ח יז; שו"ת מחזה אברהם שם), וכל שכן הניזון על ידי צינור המחובר למעי, שאין בזה שם אכילה כלל (שו"ת מהרש"ם א קכג; אחיעזר שם).

חולה שאכל כדי צרכו⁴, אסור לו לאכול עוד, ואין אומרים שכיון שהותר לו היום באכילה יאכל ככל שירצה (המאורות יומא פב א; רבנו מנוח שביתת עשור ב ח; משנה ברורה תריז סק"ז).

ה. איסור רחיצה

גדרי האיסור

* אסור לרחוץ ביום הכפורים (ראה לעיל: מצות העינוי), ואסור לרחוץ מקצת גופו ככל גופו (ברייתא יומא עז ב; רמב"ם שביתת עשור ג א; טור או"ח תריג), ואפילו אצבע קטנה אסור להושיטה במים (פסחים נד ב; רמב"ם שם; טושי"ע תריג א), והוא הדין בשאר משקים (מעשה רקח שביתת עשור שם).

* היה מלוכלך בטיט או בצואה, רוחץ כדרכו ואינו חושש (יומא שם; רמב"ם שביתת עשור ג ב; שו"ע תריג א), מקום המלוכלך בלבד (רמב"ם שם ומנן אברהם או"ח שם סק"א), ויכוין שאינו רוצה ליהנות מרחיצה זו, אלא להעביר הלכלוך בלבד (משנה ברורה תריג סק"א).

* ההולך לצורך מצוה, עובר עד צוארו במים ואינו חושש (רמב"ם שביתת עשור ג ו; טושי"ע או"ח תריג ה). וכן ההולך לשמור את פירותיו, מותר לו לעבור במים עד צוארו (יומא עז ב; רמב"ם שביתת עשור ג ו; טושי"ע תריג ח). העובר במים באופן המותר, לא יוציא את ידו מתחת שפת חלוקו (יומא עז ב; רמב"ם שביתת עשור ג ו; טושי"ע או"ח תריג ה).

* המלך (ראה ערכו) והכלה - בתוך שלושים יום לחופתה (יומא עז ב) - נחלקו תנאים אם רוחצים את פניהם (יומא עג ב. וראה שם עז ב), המלך לפי שדרכו ושבתו נאה (יומא עז ב, ורש"י שם עג ב), והכלה, שצריכה נוי כדי שלא תתגנה על בעלה (יומא עז ב; רמב"ם שביתת עשור ג א). הלכה שרוחצים (רמב"ם שביתת עשור ג א; טושי"ע או"ח תריג י). וכתבו אחרונים שבזמן הזה, שהחתן מצוי בבית הכנסת כל היום, אין נוהגים היתר בדבר (חיי אדם כמה טו, הובא במשנה ברורה תריג ס"ק כו), והכל לפי הענין והזמן (כף החיים שם אות מח).

* חולה אף על פי שאינו מסוכן, מותר לו לרחוץ כדרכו (רמב"ם שביתת עשור ג ב; רמ"א תריג ט), אלא שכתבו אחרונים שנהגו להחמיר בדבר (מהרי"ל יום הכפורים; רמ"א שם ד). מן האחרונים יש שחולקים על כל זה, ולדעתם לא הותרה רחיצה אלא בחולה שיש בו סכנה (הגר"א תריג ב).

נטילת ידיים

עשה צרכיו, שבשאר ימות השנה צריך לרחוץ ידיו במים (ראה ערך נטילת ידיים), יש מן הראשונים שכתבו שביום הכפורים אסור לו לרחוץ אותן (ראה מאירי יומא עז ב, ורבנו מנוח שביתת עשור ג ב, בדעת רמב"ם). ורבים מתירים למי שעשה צרכיו לרחוץ את ידיו (רי"צ גיאת א עמ' נב; ראב"י תקלא). יש שכתבו שרשאי הוא בכך דוקא אם נפנה לגדולים - ויש סוברים שאף בגדולים דוקא אם קינח (טושי"ע או"ח תריג ג), אלא שכתבו אחרונים שהדברים אמורים דוקא בשעה שאינו רוצה להתפלל, אבל כשרוצה להתפלל, כיון שלתפילה אפילו אם לא קינח צריך ליטול את ידיו (ראה ערך תפלה), הרי זה נוטל את ידיו ואינו חושש, ואף על פי שלא קינח (שו"ע שם ג) - או שנפנה לקטנים ושפשף הניצוצות שניתזו (אור זרוע יום הכפורים רעז; טושי"ע שם), ויש סוברים שאפילו לא שפשף, אלא שנגע במקום הטינופת, הרי זה נוטל את ידיו (שו"ת מהר"י וייל קצב). ויש סוברים שאף לאחר שנפנה לקטנים מותר לו ליטול את ידיו לתפילה, ואפילו אם לא שפשף (תוספות ישנים יומא עז ב, וסמ"ג ל"ת סט, בשם ר' יהודה ועוד; דרכי משה תריג א).

הנוטל את ידיו לאחר שעשה צרכיו, לסוברים שמותר הוא בכך, יש שכתבו שרוחץ הוא כדרכו (סמ"ק מ' רכא) בלא שינוי (הפרנס רעז); יש שכתבו שאינו רוחץ אלא את ראשי אצבעותיו (טור או"ח תריג; מטה משה תתנא); ויש שכתבו שרוחץ עד סוף קשרי אצבעותיו (שו"ע תריג א).

נטילת-ידיים (ראה ערכו) שחרית, אם מותרת היא ביום הכפורים, נחלקו ראשונים: יש אוסרים (רמב"ם תפלה ז ח; הגר"א או"ח תריג סק"ב), ולתפילה מקנח את ידיו בכל דבר המנקה (כסף משנה תפלה שם); ויש חולקים ומחייבים ליטול ידיים ביום הכפורים בשחרית (שו"ת מהר"י וייל קצב; טושי"ע או"ח תריג ב), וצריך לזהר שלא יתכוין להנאת רחיצה אלא רק להעביר רוח רעה מעל הידיים (הגהות מיימוניות שביתת עשור ג ב; רמ"א תריג ב). לסוברים שנוטל ידיו שחרית, יש שכתבו שאינו מותר ליטול אלא את ראשי אצבעותיו (שבלי הלקט; מטה משה תתנא); יש שכתבו שנוטל עד סוף קשרי אצבעותיו (רבנו ירוחם אדם ז ב; שו"ע תריג ב); ויש שכתבו שנוטל כדרכו בלא שינוי (הפרנס רעז), עד מקום חיבור היד לזרוע (מהרי"ל יום הכפורים).

נטילת ידיים קודם שאר התפילות, לסוברים שתקנו נטילת ידיים לכל תפילה ותפילה (ראה ערך נטילת ידיים וערך תפלה), הרי זו רחיצה של מצוה, שמותרת לסוברים שרחיצת מצוה לא נאסרה (ראה שער הציון תריג ח), אלא שלהלכה כתבו אחרונים שיש לחוש לדעת הסוברים שלא תקנו נטילת ידיים לכל תפילה ותפילה (משנה ברורה שם סק"ה).

טבילה

כל חייבי טבילות טובלים כדרכם ביום הכפורים (יומא פח א; רמב"ם שביתת עשור ג ב. ראה ערכים: זב; זבה; מצורע; בועל-נדה; טמא-מת; נדה; יולדת). ונחלקו ראשונים: יש שכתבו שאין הדברים אמורים אלא בטבילה כשהיא בזמנה, ולסוברים טבילה בזמנה מצוה (ראה ערך טבילה), אבל לסוברים שאינה מצוה, אין טובלים ביום הכפורים אפילו טבילה בזמנה (ראבי"ה תקלא; טור או"ח תריג בשם ר"ת), ויש שכתבו שחייבי טבילות טובלים ביום הכפורים לדברי הכל (תוספות שבת קכא א, וביצה יח ב), ואפילו טבילה שאינה בזמנה (תוספות ישנים ותוספות הרא"ש יומא פח א).

* בזמן הזה שאין לנו טהרה מטומאת מת, כתבו ראשונים שכל חייבי טבילות לא יטבלו ביום הכפורים, לפי שאין הטבילה מטהרת מטומאת מת שהכל טמאים בה (רי"צ גיאת א עמ"ב; טור או"ח תריג).

* נדה, שטובלת כדי ליטהר לבעלה, נחלקו ראשונים: יש מתירים (אור זרוע נדה י; שבלי הלקט פו בשם ר"א כץ), ויש אוסרים (תוספות ביצה יח ב בשם ר"י; שו"ת מהרי"ל טו ב; שו"ע תריג יב). אשה הלובשת לבנים לספירת שבעה נקיים, כתבו אחרונים שמותרת לרחוץ מעט בין ירכותיה (מגן אברהם תריג ס"ק יג; משנה ברורה שם).

* בעל-קרי (ראה ערכו), בזמן שנהגה תקנת עזרא שבעל קרי אסור בתפילה עד שיטבול, טובל לצורך התפילה, ואם ראה קרי לאחר שכבר התפלל תפילת נעילה, נחלקו תנאים בדבר (יומא פח א ורש"י). בזמן הזה, שבטלה תקנת עזרא ובעל קרי מותר בתפילה אפילו לא טבל לקרו (ראה ערך בעל קרי), נחלקו ראשונים ברואה קרי ביום הכפורים: יש אוסרים לו לטבול (רמב"ם שביתת עשור ג ג; טוש"ע או"ח תריג יא); ויש מתירים (שבלי הלקט שטו). להלכה כתבו הפוסקים שאף מי שרגיל לטבול בשאר ימות השנה לקרו, לא יטבול ביום הכפורים (שו"ע או"ח תריג יא; לבוש שם יב; שו"ע הרב שם יט; חיי אדם קמה טז).

ו. איסור סיכה

יום הכפורים אסור בסיכה (ראה לעיל: מצות העינוי), ואסור לסוך מקצת גופו ככל גופו (יומא עז ב; רמב"ם שביתת עשור ג ט; טוש"ע תריד א). סיכה האסורה ביום הכפורים, אסורה אף כשאינה של תענוג (ירושלמי מעשר שני ב א, שבת ט ד, יומא ח א; רמב"ם שביתת עשור ג ט; טוש"ע תריד א); ויש מן הראשונים שחולקים וסוברים שסיכה שאינה לתענוג מותרת ביום הכפורים (תוספות יומא עו ב ד"ה מנין).

סיכה להעברת הלכלוך, יש סוברים שמותרת לדברי הכל (ראה ב"ח תריג וט"ז שם סק"א). החולה - אף על פי שאין בו סכנה - או מי שהיו לו חטטים בראשו, סך ביום הכפורים כדרכו ואינו חושש (יומא עז ב; רמב"ם שביתת עשור ג ט; טוש"ע תריד א).

סיכה שאינה בשמן, אלא בשאר דברים, כגון חלב, יש מן הראשונים שלדעתם הרי זו מותרת ביום הכפורים, שאין אסורה אלא סיכה בשמן (מחזיק ברכה תריד א, בשם ר"ת בתוספות נדה לב א ד"ה וכשמך); ויש מן הראשונים שחולקים ואוסרים הסיכה אף בשומן וחלב (מעשה רקח שביתת עשור ג ט).

ז. איסור נעילת הסנדל

יום הכפורים אסור בנעילת הסנדל (ראה לעיל: מצות העינוי), ואסור לנעול סנדל אפילו ברגלו אחת (רמב"ם שביתת עשור ג ז; סמ"ג ל"ת סט).

דבר שאינו מנעל, אלא שהנועל אותו מתענג בנעילתו נחלקו בו אמוראים (יבמות קב ב, ויומא עח ב). להלכה כתבו ראשונים שמותר (רי"צ גיאת א נד; המנהיג צום כפור ט). ויש מן הראשונים שנראה מדבריהם שכל שאין קושי הארץ מגיע לרגליו, הרי זה אסור (ראה רמב"ם שביתת עשור ג ז), וכתבו אחרונים בדעתם שלענין יום הכפורים כל שרגילות לצאת בו, ואינו מרגיש שהולך יחף, הרי זה אסור, שכשהולך בו אינו מתענה, והרי זה חשוב מנעל (שו"ת פנים מאירות ב ח), וכתבו שמטעם זה יש לאסור מנעל העשוי מלבד קשה וצורתו כמנעל, ויש לו עקב, לפי שאם נועל מנעל זה נמצא שאינו מתענה (פנים מאירות שם, וראה משנה ברורה תריד סק"ה שאין למחות ביד המקילים). ויש שכתבו שהאיסור בכל דבר שאינו מתענה, לדעת ראשונים אלו, אינו אלא מדרבנן (שו"ת מהר"ם שיק או"ח שטז).

איסור נעילת הסנדל, תלוי גם בחומר ממנו הוא עשוי, שאם הסנדל והמנעל הם של עור, ודאי אסור לנועלם ביום הכפורים (ראה יבמות קב ב; טוש"ע או"ח תריד ב). היה הסנדל והמנעל של עץ, נחלקו בו תנאים ואמוראים (יומא עח ב, ראה משנה שבת סה ב לענין שבת, ויבמות קא א לענין חליצה). לסוברים שמנעל של עץ פסול לחליצה (ראה ערך חליצה), כתבו ראשונים שמותר לנועלו ביום הכפורים (רמב"ן במלחמות יומא שם), וכן כתבו ראשונים להלכה שמותר לנעול ביום הכפורים כל מנעל שאינו של עור (שבלי הלקט שיד; טוש"ע או"ח תריד ב). ויש מן הראשונים שכתבו להלכה שמנעל של עץ אסור ביום הכפורים (רבנו ירוחם נתיב ז חלק בשם יש מי שאוסר, ושמועלם לא ראה מי שנהג בו היתר).

סנדל של שעם, וכן סנדל של כפות תמרים ושל עשבים, אינם בכלל מנעל (יומא עח ב). להלכה כתבו ראשונים שמותר לנעול סנדל של שעם ושל גמי (רמב"ם שביתת עשור ג ז. וראה ט"ז או"ח תריד סק"א, שאין להחמיר במקום הצורך). ויש מן הראשונים שכתבו להלכה שאסור לנעול סנדל של שעם (ראה בעל המאור יומא עח ב, והעיטור יום הכפורים (הוצ' רמ"י ח"ב דף קז ע"א)). מותר לאדם לכרוך בגד על רגליו ביום הכפורים ולצאת בו (יומא עח ב, ויבמות קב ב; רמב"ם שביתת עשור ג ז).

יולדת וחולה

יולדת כל שלשים יום (רמב"ם שביתת עשור ג ח; טוש"ע תריד ג) - תנעל את הסנדל, דברי ר' אליעזר (יומא עג ב), מחמת הצינה (יומא עח ב) שהיא קשה לה (רש"י יומא עג ב), וחכמים אוסרים (משנה שם). הלכה כר' אליעזר (רמב"ם שם; טוש"ע שם). ויש שפסקו כחכמים (רי"צ גיאת ח"א עמ"ב נה בשם רבנן קשישי; פסקי רי"ד יומא עח ב, הובא בשבה"ל שיד).

חולה (ראה ערכו), לדעת ר' אליעזר מותר הוא בנעילת הסנדל, אף על פי שאין בו סכנה (רמב"ם שביתת עשור ג ח; שו"ע תריד ג, וראה משנה ברורה שם ס"ק יב), כשהצינה קשה לו (לבוש שם ג; שו"ע הרב שם ה).

מקום שמצויים בו עקרבים ושאר בעלי חיים הנושכים, מותר לנעול שם סנדל, כדי שלא ישכנו (יומא עח ב, ורש"י שם; רמב"ם שביתת עשור ג ח; טוש"ע תריד ד). ונחלקו ראשונים: יש שכתבו שאינו מותר בסנדל של עור, אלא רק בסנדל של שאר מינים (שאלתות קסח; בה"ג יום הכפורים), ויש שכתבו שהותר אף בנעילת סנדל של עור (רש"י יבמות קב ב).

ח. איסור תשמיש המטה

תשמיש המטה אסור ביום הכפורים (ראה לעיל: מצות העינוי).

יתרחק אדם מאשתו ביום הכפורים שלא ליגע בה כאילו היא נדה (ראה ערך נדה. אגודה פסחים נב בשם רבנו שמחה; שו"ע או"ח תרטו א), ולא יישן במטה אחת עמה (הגהות מרדכי מועד קטן הלכות ט' באב; שו"ע שם), אפילו שניהם לבושים (חיי אדם קמה כב; משנה ברורה תרטו סק"ב), ולא ירבה עמה בדברים (מהרי"ל ערב יום הכפורים; מגן אברהם או"ח שם סק"א), ויש לנהוג עמה ככל הרחקות הנדה (ראה ערך נדה. מגן אברהם שם).

ביום, יש מן האחרונים שכתבו שמוותר ליגע באשתו, שאין בו חשש תשמיש, ואימת היום עליו, ודוקא בליל יום הכפורים אסורה הנגיעה בה (ט"ז או"ח תרטו סק"א), אבל ראשונים אוסרים אף ביום (מהרי"ל ערב יום הכפורים).

הרואה קרי ביום הכפורים ידאג כל השנה כולה (יומא פה א; טושי"ע או"ח תרטו ב. וראה קרבן נתנאל על הרא"ש יומא ח כא אות מ, תיקונים שעליו לעשות), ואם עלתה לו שנה ולא מת, מובטח לו שהוא בן עולם הבא (יומא שם; טושי"ע שם), וסימן טוב הוא לו, שירחמו עליו מן השמים (תוספות ישנים שם), ועוד אמרו שעתיד הוא שיאריך ימים ויראה בנים ובני בנים (יומא שם).

ט. התשובה וכפרת היום

יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל (רמב"ם תשובה ב ז), לפיכך חייבים הכל - בין איש ובין אשה (יראים השלם רסג, במצוות וידוי) - לעשות תשובה (רמב"ם שם), ולהתוודות ביום הכפורים (בה"ג יום הכפורים; רמב"ם שם), שנאמר: מִכַּל חַטָּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה' תִּטְהָרוּ (ויקרא טז ל), והטהרה אשר בידנו היא התשובה ותיקון המעשים (שערי תשובה לרבינו יונה ד יז), והרי זו מצות עשה מן התורה, להעיר האדם את רוחו לחזור בתשובה ביום הכפורים (שערי תשובה ב יד), ואף על פי שמצוות התשובה נוהגת בכל עת (ראה ערך תשובה), החיוב נוסף ביום הכפורים (שערי תשובה ד יז)⁵.

יום הכפורים נאמר בו: כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכָּל חַטָּאתֵיכֶם (ויקרא טז ל), שהיום עצמו מכפר (ראה יומא פה ב; רמב"ם תשובה א ג).

הכפרה שיום הכפורים מכפר, נחלקו תנאים אם תלויה היא בתשובה (יומא פה ב, ושבועות יג א, וירושלמי יומא ח ז). והלכה שיום הכפורים אינו מכפר אלא על השבים (רמב"ם תשובה א ג, ושגגות ג י; רמ"א או"ח תרז ו).

עבירות חמורות, שתשובה אינה מכפרת עליהן, אלא תולה - להגן עליו מן היסורים (ר"י מלוניל יומא פה ב) - בלבד, יש מהן שיום הכפורים גומר כפרתן (ראה משנה יומא פה ב, וראה להלן), כגון העובר על לא תעשה, וכן כרת ומיתה בידי שמים ומיתת בית דין, תשובה תולה ויום הכפורים מכפר (יומא פו א). ר' ישמעאל חולק, ולדעתו אם עבר על כריתות ומיתות בית דין - במזיד (פירוש המשניות לרמב"ם יומא פה ב) - ועשה תשובה, תשובה ויום הכפורים תולים, ויסורים ממרקים (יומא שם), וכן הלכה (רמב"ם תשובה א ד; רא"ש יומא ח יז); ויש שכתבו שאין הלכה כר' ישמעאל, אלא תשובה ויום הכפורים מכפרים כפרה גמורה אף על החמורות (האשכול (רצב"א) מועדים (ירושלים תשמ"ו) יום הכפורים עמ' מא, וראה נחל אשכול שם הערה 12 - 14).

על חלול-השם (ראה ערכו), שאין כח לא בתשובה לתלות, ולא ביום הכפורים לכפר, ולא ביסורים למרק, אלא כולם תולים ומיתה ממרקת, ראה ערך חלול השם.

עבירות שבין אדם לחברו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו (יומא פה ב; רמב"ם תשובה ב ט). אין יום הכפורים מכפר על חטאים שחייבים עליהם קרבן (כריתות כה ב), ולפיכך חייבי חטאות וחייבי אשמות ודאיים שעבר עליהם יום הכפורים, חייבים להביא את קרבנם לאחר יום הכפורים (כריתות כה א; רמב"ם שגגות ג ט).

חייבי אשם-תלוי (ראה ערכו) שעבר עליהם יום הכפורים, פטורים מלהביא קרבנם (כריתות כה א; רמב"ם שגגות ג ט).

חיבי-מלקיות (ראה ערכו), אף על פי שעבר עליהם יום הכפורים, הרי הם חייבים (כריתות כו א), וכן חיבי-כריתות (ראה ערכו) שהתרו בהם למלקות, אף על פי שיום הכפורים מכפר להם עונש כרת, שהוא עיקר עונשו של חטא שחטאו, מכל מקום אינו מכפר להם על עונש מלקות (יד המלך תשובה א ב), וכן חיבי-מיתות-בית-דין (ראה ערכו), אין יום הכפורים מכפר להם מיתה שנתחייבו בה (באר שבע כריתות שם).

המבעט בכפרת יום הכפורים, נחלקו אמוראים אם יום הכפורים מכפר לו (כריתות ז א). הלכה שאינו מכפר (רמב"ם שגגות ג י; רמ"א או"ח תרז ו). ונחלקו ראשונים מהו מבעט: יש שכתבו שהוא האומר שאין יום הכפורים מכפר (רמב"ם שם); יש שכתבו שהוא האומר לא יכפר עלי יום הכפורים (רש"י כריתות שם; תוספות שבועות יג א ד"ה דאי); ויש שכתבו שהמבעט הוא מי שעשה מלאכה ביום הכפורים, וחוזר ועוסק בה (ר"ש משאנץ לתורת כהנים אחרי ח).

האומר אחטא ויום הכפורים יכפר, אין יום הכפורים מכפר לו (יומא פה ב; רמב"ם תשובה ד א).

כפרתו של יום הכפורים היא ביום (מגילה כ ב), אבל ליל יום הכפורים אינו מכפר, ומי שמת בליל יום הכפורים, לא כפר עליו יום הכפורים (שבועות יג א; כריתות ז א). במשנה שנינו שכל היום מכפר (משנה כריתות כה א), כלומר כל שעה ושעה מן היום (כריתות יח ב). בתוספתא - שלגירסת הרבה ראשונים הובאה בתלמוד (ראה ראשונים שבועות יג ב) - שנינו: יום הכפורים אינו מכפר עד שתחשך (תוספתא סוף יומא), בסוף היום (רמב"ן ורשב"א שבועות שם), וכן כתבו ראשונים להלכה (הרוקח ר"ז). ויש מן הראשונים שכתבו שזה שאמרו שיום הכפורים אינו מכפר עד שתחשך, היינו שאינו משלים הכפרה עד שתחשך, אבל מכפר הוא כל היום (העיטור יום הכפורים (הוצ' רמ"י דף קז ע"ב)).

י. בתורת מועד ומקרא קדש

מקרא קדש

יום הכפורים מצוה לקוראו "מקרא קדש" (ראה תורת כהנים אמור יד, והובא בשבועות יג א, וכריתות ז א), שנאמר: אַךְ בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הִזָּה יוֹם הַכְּפָרִים הוּא מִקְרָא קֹדֶשׁ יְהִי לָכֶם (ויקרא כג ז), ונאמר: וּבְעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הִזָּה מִקְרָא קֹדֶשׁ יְהִי לָכֶם (במדבר כט ז). כיצד קוראו מקרא קדש, נחלקו ראשונים:

- * יש מפרשים שמקדש את היום בתפילה (רש"י ורבנו גרשום כריתות שם), שמזכיר בה קדושת היום (ראב"ד ור"ש משאנץ לתורת כהנים שם), ואומר: "מקדש ישראל ויום הכפורים" (רש"י שבועות שם). ויש מוסיפים שאף קידוש היום בכסות נקיה - שחייבים בו מן הכתוב לקדוש ה' מִכְּבֹד (ראה להלן) - הרי זה בכלל קריאת "מקרא קדש" (רש"י ויקרא כג לה).
- * ויש שכתבו שמקדשו בשביתת מלאכה, ששובת ממלאכה בשביל קדושת היום (תוספות ותוספות הרא"ש וריטב"א שבועות שם בשם ר"ת).

כסות נקיה

יום הכפורים יש לכבדו בכסות נקיה, שנאמר: לְקֹדֶשׁ ה' מִכְבֵּד (ישעיהו נח יג). שבת קיט א; רי"ף שבת שם, ויומא עב ב; טור או"ח תרי), וכתבו ראשונים שיום הכפורים עולה על יום טוב במצוות הידור מלבושים נכבדים ובגדים מצוינים (מאירי שבת שם, ובעין זה במהרש"א חדושי אגדות שבת שם), ואין ללבוש שק אף למי שקבל על עצמו לעשות כן לשם תשובה (מגן אברהם או"ח תרי סק"ה).

בגדי לבן

ונהגו ללבוש ביום הכפורים בגדים לבנים (שוחר טוב יז; מרדכי יומא תשכג; רמ"א או"ח תרי ד; מהרש"א שבת שם), שיהיו נראים כמלאכי השרת (מרדכי שם; רמ"א שם), וללמד שיצר הרע מסולק מהם, והם נקיים מחטא (ריטב"א בבא בתרא קכא א), וכתבו אחרונים שלטעם זה אין הנשים לובשות לבנים, לפי שאינן יכולות להיות כמלאכים, שהמלאכים כולם זכרים (מגן אברהם תרי סק"ה), ומכל מקום הנשים לובשות לבנים לכבוד היום, אבל לא יקשטו את עצמן בתכשיטים שמתקשטות בהן בשבת וביום טוב, משום אימת יום הדין (מטה אפרים שם ט; משנה ברורה תרי ס"ק טז), ועוד טעם שלובשים לבנים, להראות שמנצחים בדין, שיודעים שאביהם שבשמים הוא סניגור שלהם, ובטוחים שנמחלו עוונותיהם (ארחות חיים יום הכפורים כז), ויש נוהגים ללבוש בגד המכונה "קייטל", שהוא לבן ונקי, וגם הוא בגד מתים, ועל ידי זה לב האדם נכנע ונשבר (רמ"א שם).

בבית הכנסת ובבית

וכן מציעים בבית הכנסת בגדים נאים (טושי"ע תרי ד), ויש שכתבו שתולים לפני הארון פרוכת לבנה של משי מרוקם (סדור יעב"ץ (הוצ' אשכול ח"ב עמ' שמז)). וכן יש לכבד יום הכפורים בעריכת השולחנות כמו בשבת (רמ"א תרי ד בשם י"א, ושכן נוהגים), ויהיו המיטות מוצעות והבית נקי (סדור יעב"ץ דיני ערב יום הכפורים; ערוך השלחן שם סק"ב), ולכבדו בכל דבר של כבוד (רא"ש יומא ח ט; טור או"ח שם; אבודרהם תפלת יום הכפורים).

יש מקומות שנוהגים שלא ללבוש בגדים ותכשיטים שיש בהם זהב ביום הכפורים, שאין-קטיגור-נעשה-סניגור (ראה ערכו). תיבת גמא פרשת אחרי ד, הובא בהגהות רעק"א או"ח תרי).

הדלקת נרות ונר נשמה

מקום שנהגו להדליק את הנר בלילי יום הכפורים - מדליקים, ומקום שנהגו שלא להדליק את הנר - אין מדליקים (משנה פסחים נג ב; רמב"ם שביבת עשור ג י; טושי"ע תרי ג א), ובכל המקומות לדבר אחד נתכוונו, כדי שלא יבוא לשמש מיטתו, שאסור ביום הכפורים (ראה לעיל: איסור תשמיש המטה): הנוהגים להדליק עושים כן לפי שאין אדם משמש מיטתו לאור הנר (ראה ערך תשמיש המטה), והנוהגים שלא להדליק עושים כן כדי שלא יראה את אשתו ויתאווה לה ויבא לידי תשמיש (ירושלמי פסחים ד ד; רמב"ם שם). מקום שנהגו להדליק, מדליקים הנרות על שולחנם (מרדכי יומא תשכה), ומדליקים שני נרות כבשבת (ראה ערך נר שבת ויום טוב, ושם על הנוהגים להדליק יותר משנים. הרוקח ריח). ויש שכתבו שמדליק את הנר בחדר משכבו, שבוה הוא מונע את עצמו מלקרב אל אשתו (מהרי"ל ערב יום הכפורים. וראה רמ"א תרי א). ויש שכתבו שאין מדליקים אלא על שולחנם, ולא בחדר המשכב (ראה ראבי"ה תקכח; ראה מגן אברהם תרי א). וכתבו אחרונים שלמעשה יש להחמיר ולהדליק אף בחדר המשכב (מגן אברהם שם, והובא במשנה ברורה שם סק"ה). מקום שמדליקים נרות ביום הכפורים, יש מן הראשונים שכתבו שאין מברכים על הדלקה זו (מרדכי שבת רעג; מהרי"ל ערב יום הכפורים; שו"ע או"ח רסג ה בשם י"א; הגר"א שם, וראה שער הציון תרי סק"ה, שבמקום שאין בו מנהג קבוע טוב יותר להנהיג שלא לברך); ויש חולקים וסוברים שמברכים על הדלקת הנרות ביום הכפורים כבשבת (רא"ש יומא ח כז; שו"ע רסג ב, בשם יש מי שאומר; רמ"א שם, שכן המנהג במדינות אלו; שו"ע הרב שם א; חיי אדם קמד יז), ונוסח הברכה: להדליק נר של יום הכפורים (פרי חדש תרי סק"ב; פרי מגדים תרי משבצות זהב סק"א).

מדליקים נרות ביום הכפורים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, בכל מקום (משנה פסחים נג ב; טושי"ע תרי ג), ונוהגים להרבות נרות בבתי כנסיות (רא"ש יומא ח ט; טושי"ע שם ד). כתבו ראשונים שבזמן הזה נוהגים להדליק - בבתי כנסיות (לבוש תרי ג) - נר לכל אחד ואחד (מרדכי יומא תשכג; רמ"א בשו"ע שם), גדול או קטן (רמ"א שם), ודוקא לזכרים, אבל אשה אין עושים לה נר (מהרי"ל וייל קצא; מגן אברהם שם סק"ג), ויש שאין נוהגים לעשות נר אלא לנשוי (מגן אברהם שם, ושכן המנהג עכשיו). וכן נוהגים להדליק נר נשמה לאביו ולאמו שמתו (כל בו סח; רמ"א שם).

והרבה טעמים נתנו ראשונים ואחרונים למנהג הדלקת הנרות בבתי כנסיות: (א) משום כבוד היום (רא"ש וטור שם). (ב) משום כפרה ושמירה לנשמה (מרדכי שם וראה אבודרהם תפלת יום הכפורים). (ג) כנגד התורה שנגמרה ביום הכפורים (שו"ת מהרי"ל וייל קצא). (ד) כנגד רמ"ח אברים שבאדם שהם כמנין "נר" (מהרי"ל ערב יום הכפורים). (ה) כדי שיוכלו לקרא בדברי תפילות ותחנונים שאינם שגורים וידועים (כל בו סח). (ו) לפי שאמרו שהרוצה לידע אם תעלה לו שנתו, יקח נר וידליקנו בין ראש השנה ליום הכפורים במקום שאין נושבת רוח, ואם אורו נמשך בידוע שתעלה לו שנתו (כריתות ה ב. מהרי"ל שם), וכתבו אחרונים שבנרות שמדליקים בבית הכנסת אין שום חשש אם כבו, שאפשר שכבה מחמת הרוח או החום, ומכל מקום כיון שהעולם מקפידים בזה, ראוי לכל אדם ליתן נרו לשמש, ולא ישגיח עליו כלל (חיי אדם קמד יז; משנה ברורה תרי ס"ק יד).

מי שכבה נרו ביום הכפורים, כתבו הפוסקים שיחזור וידליקנו במוצאי יום הכפורים ואל יכבנו עוד אלא יניחנו לדלוק עד שיגמר, וגם יקבל עליו שכל ימיו לא יכבה נרו במוצאי יום הכפורים, לא הוא ולא אחר (רמ"א תרי ד).

מדליקים נרות ביום הכפורים במבואות האפלים וליד החולים אף במקומות שנהגו שלא להדליק בבית (פסחים נג ב; טושי"ע תרי ג). נרות שמדליקים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים וליד החולים, אין מברכים על הדלקתם, לפי שאין בהם משום שלום בית (פרי"ח תרי סק"ג; משנה ברורה שם סק"ח, וראה שער הציון שם סק"ו).

קידוש והבדלה

יום הכפורים אין בו קידוש על היין, ואף חולה שצריך לאכול ביום הכפורים לא יקדש על הכוס (שבלי הלקט שיא, ש"ב; מגן אברהם תריח סק"י).

כשם שמבדילים במוצאי שבת (ראה ערך הבדלה), כך מבדילים במוצאי יום הכפורים (טושי"ע או"ח תרכד א וג. וראה ערך ברכת הנר וערך ברכת הריח).

שמחה

יום הכפורים, שנינו במסכת סופרים שאין בו שמחה, שאין שמחה בלא אכילה (מסכת סופרים יט ו). ויש מן הראשונים שכתבו שיש שמחה ביום הכפורים (ראה שאילתות טו; ר"י מלוניל עירובין סוף פרק ג. וראה רמב"ם חנוכה ג ו, שיום הכפורים אינו יום שמחה יתירה), וביארם אחרונים שאף על פי שאין בו שמחה באכילה ושתיה, מכל מקום הוא יום שמחה מפני שהוא יום סליחה וכפרה, ומקדשים אותו במלבושים נאים (לבוש או"ח קכח מד). בזמן שביית המקדש היה קיים, היה יום הכפורים יום שמחה יתירה, שכן שנינו: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה-עשר-באב (ראה ערכו) וכיום הכפורים (תענית כו ב). נחלקו תנאים אם יום הכפורים דינו כרגל ומפסיק את האבלות, כשאר ימים טובים (מועד קטן יט א. וראה ערך אבל וערך אבלות). הלכה שמפסיק כשאר ימים טובים (מועד קטן כד א; רמב"ם אבל י ג; טושי"ע יו"ד שצט ו).

יא. התפילות, ומנהגי היום

יום הכפורים יש בו חמש תפילות, שלש של כל יום, ערבית (ראה ערכו) שחרית (ראה ערכו) ומנחה (ראה ערכו), ותפילת מוסף (ראה ערכו) ותפילת נעילה (ראה ערכו). ראה שבת כד ב ורש"י, וראה יומא פז ב לענין וידוי; רמב"ם תפילה א ח). בתפילות יום הכפורים אומרים סליחות (ראה ערכו), ואומרים "שלש עשרה מדות" בכל סליחה וסליחה (רי"צ גיאת ח"א עמ' סב) ⁶. ביום הכפורים קוראים בתורה בשחרית ובמנחה (מגילה ל ב, לא א; רמב"ם תפילה יג יא; טושי"ע או"ח תרכא א). נהגו להתעטף בטלית אף לתפילת ליל יום הכפורים (שו"ת מהר"י וייל קצא; רמ"א או"ח יח א). ויש שלא נהגו בעיטוף טלית בליל יום הכפורים (לבוש או"ח תריט בתחילתו בשם מנהג פוזנא).

על תפילה זכה שיש שנהגו לאמרה קודם שנכנס יום הכפורים, ראה ערך ודוי. קודם התפלה בליל יום הכפורים נהגו להתיר להתפלל עם העבריינים - אנשים שעברו על דברי תורה, או על דברי חכמים, או על גזירת הצבור, ונידום על כך (ראה לבוש או"ח תריט א; משנה ברורה שם סק"א) - שכל תענית ציבור שאין בה ממושעי ישראל אינה תענית (מרדכי יומא תשכה; טושי"ע או"ח תריט א), ששם שמים מתעלה ומתקדש, בשעה שהרשעים חוזרים בתשובה, ורוצים הם להתאגד ולהתנהג כמעשה הצדיקים (פרישה שם א; שער הציון שם סק"ד), והיתר זה אינו אלא למשך יום הכפורים (מנהגי ר"א קלויזנר עמ' לג). מנהג קדמונים מימי הגאונים לומר בליל יום הכפורים "כל נדרי" (ראה ערכו, וראה ערך התרת נדרים. וראה שמ"ק נדרים כג ב ד"ה אמר רבא, שהיא תקנת אנשי כנסת הגדולה).

ברכת הזמן - שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה (ראה ערך ברכת הזמן) - אם מברכים אותה ביום הכפורים, נחלקו אמוראים בדבר (עירובין מ ב). הלכה שמברכים ברכת הזמן ביום הכפורים (רמב"ם שבת כט כג; טושי"ע או"ח תריט א). בקריאת-שמע (ראה ערכו) ערבית ושחרית של יום הכפורים, אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בקול רם (דברים רבה סוף ואתחנן, הובא בכמה ראשונים; טושי"ע או"ח תריט ב), שלא כשאר ימות השנה, שאומרים בלחש (ראה ערך קריאת שמע). יש נוהגים להתפלל ביום הכפורים בכריעה (תוספות ברכות יב ב; טושי"ע או"ח תקפב ד). נוהגים לבכות ולהוריד דמעות בתפילת יום הכפורים, אף כשחל בשבת (מטה אפרים תקפב ס"ח. וראה כף החיים שם אות ט), שאפילו מי שכבר נכתב בראש השנה בין הרשעים, כשבוכה ועושה תשובה ביום הכפורים קורעים את גזר דינו (אלף המגן שם אות מד בשם הראשונים. וראה בן איש חי וילך יח).

כל תפילה מחמש התפילות שמתפללים ביום הכפורים יש בה שבע ברכות (יומא פז ב; רמב"ם תפילה ב ז; טושי"ע או"ח תריט-תרכא), שלוש ראשונות ושלש אחרונות - ומתפללים אותן באותו הנוסח שמתפללים בעשרת-ימי-תשובה (ראה ערכו), ויש נוהגים להאריך בנוסח ברכת קדושת השם כנוסח שאומרים בראש השנה (רי"צ גיאת א עמ' סא; רמב"ם סדר תפילות כל השנה. וכן המנהג בזמננו) - ואמצעית מעין היום, וחותרם בה "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים" (רמב"ם שם). בכל אחת מתפילות יום הכפורים מתוודה (יומא פז ב. וראה ערך ודוי) ⁷.

אמירת סדר העבודה

שליח ציבור מסדר בתפילתו סדר עבודותיו של כהן גדול ביום הכפורים (ראה יומא לו ב ורש"י, ושם נו ב ורש"י), וכן את הוידוים שהיה כהן גדול מתודה ביום הכפורים (סדר ר"ע גאון (גולדשמידט) עמ' קסח; טור או"ח תרכא), על שם הכתוב "ונשלמה פרים שפתינו" (הושע יד ג. רש"י יומא לו ב), והיא חובת היום (סדר ר"ע גאון (גולדשמידט) עמ' קסח), וכמה פיוטים נתחברו על סדר העבודה, ונהגו לאמרם (ראה העיטור יום הכפורים), כגון "אתה כוננת" (כן הוא במחזוריים נוסח ספרד) ו"אמיץ כח" (ראה מהר"ל יום הכפורים, והביא כמה דקדוקים בנוסח זה, וכן הוא במחזוריים נוסח אשכנז) ועוד (ראה מחזור (גולדשמידט) ליום הכפורים בהקדמה עמ' יח ואילך, ושם שנמצאו כשלושים נוסחים שונים). נהגו שליחי ציבור לומר את הוידוי בקול רם והציבור עומדים ושומעים, כדרך שהיה בבית המקדש שהיה כהן גדול אומר והכהנים והעם העומדים בעזרה היו שומעים - ויש שנהגו שהציבור כולו אומר את הוידוי עם שליח הצבור (רי"צ גיאת ח"א עמ' סב) - וכשם שבשעה שהיו שומעים את השם המפורש יוצא מפי כהן גדול היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם (ראה ערך הוגה את השם, וערך השתחוואה, ע"פ משנה יומא סו א, וראה ערך עבודת יום הכפורים), כן אנו עושים לזכרון ולדוגמא (ראבי"ה יומא עמ' 196). על אופן אמירת שם ה' בוידוי כהן גדול שבסדר העבודה שבתפילה, ראה ערך הוגה את השם.

תפילת נעילה

תפילת נעילה נתקנה כדי להוסיף תחינה ובקשה מפני התענית (רמב"ם תפילה א ז), ונקראת אף "נעילת שערים" (משנה תענית כו א, וגמרא יומא פז ב). ונוהגים שהרב אומר דברי כיבושים קודם התפילה, לעורר לב העם שלא תכבד עליהם התפילה מחמת התענית (מטה אפרים תרכג ב), ונוהגים שהרב, או אדם חשוב, זקן וחכם, יהיה שליח ציבור לתפילת נעילה (שם ג), ופותחים הארון כל זמן תפילת נעילה (דרכי משה תרכג ב), ובכל מקום שבשאר תפילות היום אומרים "כתבנו", אומרים בנעילה "חתמנו" (טור תרכג; רמ"א תרכג ב).

בזמנה של תפילת נעילה, נחלקו אמוראים בירושלמי (ירושלמי ברכות ד א, תענית ד א, והובא ברש"י תענית כו א, ויומא פז ב, ורא"ש יומא ח כ, ותענית ד א). להלכה כתבו ראשונים שזמן תפילת נעילה ביום (מרדכי יומא תשכו ועוד), וכתבו שזמנה הוא קודם שתשקע החמה (רמב"ם תפילה א ז; רא"ש יומא ח כ; טושי"ע או"ח תרכג ב), כשהחמה בראש האילנות (טושי"ע שם), בכדי שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה (רמב"ם שם ג ו; טושי"ע שם). וכתבו אחרונים שאין להקדימה קודם פלג המנחה (ראה שער הציון תרכג סק"ה). ויש שכתבו שמתחיל להתפלל סמוך לשקיעה, ויסיים סמוך לצאת הכוכבים (פסקי ריא"ז תענית ד א ג; מגן אברהם תרכג סק"א). לאחר קריאת התורה של שחרית נוהגים לפסוק צדקה ושמן למאור בעד החיים ובעד המתים - ומזכירים נשמותיהם (רמ"א או"ח תרכא ו) - להעלות זכרם לטובה (מרדכי יומא תשכו; שו"ע או"ח שם), לפי שאף למתים יש כפרה ביום הכפורים (רמ"א שם).

מי שאכל ביום הכפורים ונתחייב לברך ברכת-המזון (ראה ערכו), נחלקו ראשונים אם צריך להזכיר בה מעין המאורע ולומר יעלה-ויבא (ראה ערכו): יש שכתבו שאינו אומר (שבלי הלקט ש"ב; ט"ז או"ח תריח סק"י), ויש סוברים שמזכיר בברכת המזון מעין המאורע (טושו"ע תריח י. וראה מגן אברהם שם סק"י), וכן קטנים שאוכלים ביום הכפורים, אומרים בברכת המזון יעלה ויבא (מטה אפרים תריח; משנה ברורה תריח ס"ק כח).

מצוה ללמוד ביום הכפורים משניות מסכת יומא עם פירושיהן, וכן ראוי ללמוד את המאמרים בתלמוד בסוף מסכת יומא המדברים ממעלת התשובה (ש"י"ה יומא עמוד התשובה; מטה אפרים תריט כד; משנה ברורה שם ס"ק טז).

יב. יום טוב שני

לא תיקנו חכמים לעשות בחוץ לארץ יום הכפורים שני ימים, כשם שתיקנו לענין יום-טוב (ראה ערכו) לעשות יום-טוב-שני-של-גליות (ראה ערכו), לפי שאנו בקיאים בקביעות החודש, ואין אנו עושים יום טוב שני אלא משום מנהג אבותינו בידינו (ראה ערך טוב שני של גליות), וביום הכפורים מעולם לא היה מנהג אבותינו כן (ראה ערך הני"ל. ראה מגן אברהם והגר"א או"ח תרכד בסופו); ועוד, שסכנה היא להתענות שני ימים ושני לילות רצופים (ראה שאילתות מו, קט; ראבי"ה תתפו עמ' 658), ואין רוב הציבור יכול לעמוד בכך (רמ"א או"ח תרכד ה; ועוד).

ויש מגדולי הראשונים באשכנז, חסידים ואנשי מעשה שנהגו שני ימים יום הכפורים (סדור רש"י רד, וראבי"ה תתפו, ועוד ראשונים, שכן נהגו ר' יהודה ב"ר ברוך ור' יצחק הלוי ובניהם ותלמידיהם; טור או"ח תרכד, שכן נהגו חסידים ואנשי מעשה באשכנז; ועוד).

יג. מוצאי יום הכפורים

תקיעת שופר

במוצאי יום הכפורים נוהגים לתקוע בשופר (תשובות הגאונים שערי תשובה טז), ואין מברכים על תקיעה זו (העיטור סוף יום הכפורים; ריטב"א ראש השנה כו ב). יש נוהגים לתקוע תקיעה שברים תרועה תקיעה (תשובות הגאונים שערי תשובה שם; טושו"ע או"ח תרכג ו), ויש שאינם תוקעים אלא תקיעה אחת בלבד (תוספות מגילה ד ב בשם ר"י הלוי; אור זרוע ב רפא; רמ"א תרכג ו), ואין מדקדקים בתקיעה זו בשום פסול, לא בתקיעה ולא בשופר (ריטב"א שם).

אחרי השלמת תפילת נעילה אומר שליח צבור קדיש (ראה ערכו), ואחר כך אומרים את הפסוק: ה' הוא האֱלֹהִים (מלכים א יח לט) שבע פעמים (מחזור ויטרי עמ' 395; סמ"ג ל"ית סט), ואומרים הפסוק: שִׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל וגו' (דברים ו ד) פעם אחת (מחזור ויטרי וסמ"ג שם; רמ"א תרכג ו). ואומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" שלש פעמים (מחזור ויטרי עמ' 396; י"א; רמ"א שם). ויש שנהגו שאחר התקיעה אומרים: "לשנה הבאה בירושלים" (יסוד ושורש העבודה שער יא; משנה ברורה תרכג ס"ק יג).

תפילת ערבית

תפילת ערבית (ראה ערכו) במוצאי יום הכפורים, לסוברים תפילת ערבית רשות (ראה ערך ערבית, ושם שכן הלכה), אף על פי שאף לדעתם אין לבטל אותה בחינם (ראה ערך הני"ל), מכל מקום במוצאי יום הכפורים רשאים לבטלה (ראה יומא פז ב. רא"ש ברכות ד ב). לסוברים תפילת ערבית חובה (ראה ערך הני"ל), נחלקו אמוראים אם תפילת נעילה פוטר את תפילת ערבית של מוצאי יום הכפורים (יומא שם). להלכה כתבו ראשונים שאינה פוטר את של ערבית (רא"ש יומא ח כ; טור תרכד). ויש פוסקים שפוטר את (ראה רי"ף ורא"ש יומא שם), אלא שאף לדעה זו, כתבו ראשונים שכבר נהגו העולם להתפלל ערבית אחרי שהתפללו נעילה (רי"ף יומא שם; ראה רא"ש שם), ומאחר שנהגו כן עשאוה עליהם כחובה גמורה (ב"ח תרכד).

תפילת ערבית של מוצאי יום הכפורים, נחלקו תנאים אם מתפלל בה שמונה עשרה ברכות שלימות, או שמתפלל מעין שמונה עשרה (יומא פז ב. ראה ערך הבינונו). להלכה פסקו ראשונים שמתפלל ברכות שלמות, ואינו מתפלל "הבינונו" (ראה רמב"ם תפילה ב ד, וטושו"ע או"ח קי א).

במוצאי יום הכפורים אוכלים ושותים בשמחה (טור תרכד), ומרבים בו בסעודה (תוספות שבת קיד ב ד"ה ואמאי; רמ"א תרכד ה). במוצאי יום הכפורים יש לאדם להקדים ולהתחיל במצוה, ויש המדקדקים להתחיל בעשיית הסוכה (רמ"א תרכד ה. וראה ערך סוכה). ביום שאחר יום הכפורים משכימים לבית הכנסת (מגן אברהם תרכד סק"ז בשם מנהגים; משנה ברורה שם ס"ק יד).

¹ **כב**, טורים תכ-תקעד. ראה גם ערכים: עבודת יום הכפורים; ערב יום הכפורים; פר יום הכפורים; שעיר המשתלח; שעירי יום הכפורים. ראה ערך תשרי וערך תשובה.

² יש מן הראשונים שמפרשים דברי ר' יוחנן בדין שדנים את האדם לאחר מותו, אם יזכה לחיי העולם הבא שהוא קיים לעולם, או שיאבד מן העולם הבא ויהא בגיהנום (תוספות ותוספות ישנים ראש השנה שם), אבל לחיי העולם הזה כל אדם נידון בראש השנה ונחתם ביום הכפורים (הגר"א או"ח תקפב בסופו), ויש מפרשים דברי ר' יוחנן בדין העולם הזה (ראה רמב"ם שם; רמב"ן ריש שער הגמול), וחיים ומיתה שהזכיר ר' יוחנן, אין הכונה לחיים ומיתה ממש, אלא השכר והגמול הטוב נקרא חיים, וכל העונשים שבעולם הזה נקראים מיתה (רמב"ן שם ורשב"א וריטב"א ראש השנה שם).

³ על חולה (ראה ערכו) שיש בו סכנה, שאם צריך הוא לאכול מאכלים אותו ביום הכפורים כל צרכו, ועל הדרך בה קובעים לגבי כל חולה וחולה אם הוא מסוכן וצריך להאכילו, ראה ערך חולה. על דיני מעוברת ויולדת ומינקת ביום הכפורים ראה ערכים: יולדת; מעוברת; מנקת. על חולה שאין בו סכנה, שמתר לו לכתחילה לאכול ביום הכפורים אוכלים שאינם ראויים לאכילה, כשם שמותר לו לאכול שאר מאכלות אסורים כשאינם ראויים לאכילה, ועל האוסרים אכילה זו, ראה ערך חולה.

⁴ על מצות התשובה ודיניה, ראה ערך תשובה. על החיוב להתוודות ביום הכפורים, ועל נוסח הוידוי וזמנו, ראה ערך ודוי.

⁵ על דיני הסליחות ונוסחן, ועל הפיוטים שנוהגים לומר בתפילות יום הכפורים, ראה ערך סליחות וערך פיוטים.

⁶ כמה פעמים מתוודים בכל תפילה, ואם מתודה באמצע התפילה או בסופה, וכן על וידוי שליח צבור בשעה שחוזר התפילה, ועל וידוי הקהל עמו, ועל נוסח הוידוי, ראה ערך ודוי. על הכהנים אם נושאים כפיים ביום הכפורים ועל מחלוקת התנאים כמה פעמים נושאים כפיהם, ראה באנציקלופדיה תלמודית ערך זה וערך נשיאת כפיים.

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן.

יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וברור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פיסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראל של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

שׁוֹ"ת בְּמִרְאָה הַבַּזֵּק

(מתוך ח"ג)

Auckland, New Zealand

אוקלנד, ניו-זילנד

טבת תשנ"ג

גידול אתרוגים כשרים בניו-זילנד

שאלה

בענין דרישות ההלכה לגידול אתרוגים. מקומי גידל עץ מחתיכת עץ סיטריס מסוג / מקור לא ידוע. לפרי פיטס קטן מאד (שנבלע כשמתבשל), ונראה כאתרוג יותר מאשר כלימון. הוא גם גידל עצים מגרעינים ישראלים מקוריים שכבר יצאו פרחים אך טרם יצאו פירות. נא להודיעני התנאים והדרישות לגידול אתרוג כשר. האם מבחינה הלכתית יש הבדל בין שתילים לזרעים?

תשובה

אתרוג המורכב פסול¹. אמנם הפוסקים נתנו סימנים באתרוג הכשר², אבל כבר אמרו המומחים, כי גם באתרוג מורכב יתכנו כל הסימנים שנמנו בבלתי-מורכב, שכן ה"רוכב" (הענף שאותו מרכיבים) אינו מושפע מן ה"כנה" (העץ שעליו מרכיבים את הרוכב) בנושא זה. על כן, אם ברצונכם לגדל עצי אתרוגים בארצכם, יש לייבא את השתילים ממקום שבו יש מסורת לגבי העצים, רצוי - מארץ-ישראל. מבחינת ההלכה אין מניעה לקחת זרעים של עץ אתרוג (מיוחס) ולזרוע אותם בחו"ל. אך בהתייעצות עם אנשי-מקצוע התברר לנו שיש צורך בידע חקלאי להשבחת הזריעה, כדי שהאתרוגים שיגדלו, אמנם יהיו יפים וכשרים על-פי ההלכה. באשר לגידול עצמו אין דרישות הלכיות, ויש להוועץ במומחים בתחום האגרונומיה.

¹ כך דעת רוב האחרונים, ראה הכרעת "מגן אברהם" (שו"ע אורח חיים סוף סי' תרמח) ו"משנה ברורה" (שם ס"ק סה).
² שם, ועייני עוד ב"אנציקלופדיה תלמודית" ערך אתרוג מורכב (כרך ב עמ' שיד ובהערות שם).

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרניך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

גם אני מאשר:
הרב שאול ישראלי

מתפללים לרפואתם השלימה של:

אליעזר יוסף בן חנה ליבא
יפה בת רחל יענטע
נחמה צביה בת שושנה בריינא

רועי משה אלחנן בן גינה דְּבָרָה
מאירה בת אסתר
ליליאן בת פורטונה
איילת חן בת שולמית

יוסף (יוסי) בן חנה
דוד חיים בן רסה Rassa
רבקה רינה בת גרונה נתנה
רוחמה רחל בת שושנה

בתוך שאר חולי עם ישראל